

Czesław Murawski

Teologia małżeństwa i rodziny w pismach ks. prof. A. L. Szafrańskiego

Kieleckie Studia Teologiczne 5, 263-278

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Czesław Murawski – Sandomierz

TEOLOGIA MAŁŻEŃSTWA I RODZINY W PISMACH KS. PROF. A. L. SZAFRAŃSKIEGO

Księżda Profesora Adama Ludwika Szafrąńskiego po raz pierwszy spotkałem w Kielcach w roku 1969, a było to w dniu pogrzebu księdza kanonika Dąbrowskiego, członka Kapituły Kieleckiej. Zaprosiłem go wówczas na rekolekcje kapłańskie z okazji 10-lecia naszych święceń. Ksiądz Profesor zaproszenie przyjął i prowadził dla nas rekolekcje w Zakopanem – w „Księżówce”. Dla nas były to przeżycia niezapomniane.

W kilka lat później, podczas studiów w KUL-u ks. Szafrąński był moim profesorem i promotorem. Pod jego kierunkiem napisałem magisterium, a później doktorat¹. Ksiądz Profesor jako kierownik katedry dogmatyki pastoralnej odznaczał się nieprzeciętnymi zdolnościami. W sposób mistrzowski aplikował treści naukowe do duszpasterstwa. W wykładach, jak i podczas seminariów naukowych nie ograniczał się do analiz teologicznych, ale wyprowadzał z nich praktyczne wnioski duszpasterskie. Chętnie głosił konferencje, kazania i prowadził rekolekcje. Kierował różnymi pracami naukowymi, a szczególnie zachęcał do podejmowania tematyki małżeńsko-rodzinnej. Sam osobiście w swoich dociekaniach naukowych podejmował problematykę małżeństwa i rodziny. Z pewnością impulsów do podejmowania tej tematyki dostarczała nauka Soboru Watykańskiego II².

¹ Pracę licencjacką napisałem na temat: *Teologia małżeństwa w nowym Ordo Celebrandi Matrimonium z 1969 r.*, Lublin 1975, a doktorską: *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu Biskupów Polskich (1945–1976). Studium dogmatyczno-pastoralne*, Lublin 1977. Badania prowadzone podczas pisania pracy doktorskiej poszerzone do 1980 r. i wydane drukiem. We wstępie do mojej książki: *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu Biskupów Polskich 1945–1980. Studium dogmatyczno-pastoralne*, Sandomierz 1988 napisałem: „Szczególne słowa podziękuję kieruję do Ks. Prof. Adama L. Szafrąńskiego, który zachęcał mnie do zajęcia się poruszaną tematyką, żywo interesował się każdym etapem pracy, udzielał cennych rad i wskazówek, wyrażając ustawiczną troskę o jej kształt” (s. 25).

² Zagadnienia z zakresu małżeństwa i rodziny znajdziemy w wielu dokumentach soborowych, m.in. Konstytucja o liturgii świętej (KL); Konstytucja dogmatyczna

Sobór poświęcił dużo uwagi rodzinie, dlatego że ta najstarsza instytucja znalazła się w głębokim kryzysie. Z Zachodu, ale i u nas nie było z tym lepiej, szła fala moralnego i społecznego rozkładu rodziny, a i w Kościele coraz częściej odzywały się głosy wzywające do teologicznego pogłębienia doktryny o domowym Kościele.

Na seminariach naukowych ks. Szafrąński podejmował różne tematy. Utworzyła się grupa studentów, którzy pisali prace naukowe o tematyce małżeńsko-rodzinnej. Owocem tej współpracy było m.in. zbiorowe dzieło o teologii małżeństwa i rodziny pod redakcją Ks. Profesora³. Ks. Profesor również poświęcił kilka publikacji tej problematyce⁴. W jego twórczości odnośnie do małżeństwa i życia rodzinnego dominują wątki teologiczne i duszpasterskie. Podejmuje on tematy sakramentalności małżeństwa, łaski tego sakramentu, a nade wszystko relacji małżeństwa i rodziny do Trójcy Świętej⁵.

1. Małżeństwo znakiem przymierza z Bogiem Ojcem w Chrystusie

Istnieje ścisły związek między małżeństwem a przymierzem zbawienia. W Piśmie św. małżeństwo jest prototypem przymierza Boga z ludźmi. Teolodzy doszukują się zbieżności między małżeństwem a przymierzem już w opi-

o Kościele (KK); Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym (KDK); Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim (DWCH); Dekret o apostołstwie świeckich (DA).

³ Por. *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*, red. ks. Adam L. Szafrąński, Lublin 1985. W tym dziele znalazły się cztery artykuły ks. A. L. Szafrąńskiego. Obok niego swoje artykuły zamieścili: ks. W. Góralski, ks. J. Grześkowiak, ks. Cz. Murawski, ks. J. Szkodoń, ks. K. Więsyk, K. Wojaczek, E. i M. Marczewscy, E. Ryszka.

⁴ Por. A. L. Szafrąński, *Struktura łaski sakramentu małżeństwa*, „Collectanea Theologica” (CTh) 46 (1976), f. II, s. 23–39; *Słowo wstępne*, w: *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 7–18; *Łaska sakramentu małżeństwa*, tamże, s. 99–120; *Eucharystia jest samym źródłem małżeństwa chrześcijańskiego (FC 57)*, tamże, s. 255–271; E. Ryszka, ks. A. L. Szafrąński, *Teologiczne i personalistyczne zasady planowania rodziny i regulacji poczęć*, tamże s. 305–321; *Karta praw rodziny* (oprac. ks. A. L. Szafrąński), tamże s. 341–352; *Dokument Kongregacji Wychowania Katolickiego o wychowaniu do miłości ludzkiej (i o wychowaniu seksualnym)* (oprac. ks. A. L. Szafrąński), tamże s. 353–360.

⁵ Ks. Szafrąński poświęcił kilka pozycji Eucharystii, gdzie również przewija się wątek więzi tego sakramentu z małżeństwem i rodziną.

sach stworzenia świata i człowieka. Pierwsze przymierze Boga z człowiekiem zostało zawarte przez sam fakt stworzenia pierwszej pary ludzkiej i całego świata. Motywem stworzenia była miłość. W przymierzu spotykają się u samych podstaw: odwieczny plan zbawienia – jako konkretyzacja miłości Boga w stosunku do człowieka i transcendencja człowieka w stosunku do całego stworzenia⁶.

Potem były zawierane przymierza z Rodem poprzez Abrahama, Izaaka i Jakuba. W centrum Starego Testamentu znajduje się przymierze na Synaju. Szczególne miejsce zajmuje idea przymierza Boga z narodem wybranym. Cała teologia przymierza Boga z narodem wybranym została rozwinięta przez proroków w obrazie małżeństwa i miłości oblubieńczej (Oz 1, 2-9)⁷. Dwa wydarzenia: stworzenie człowieka i ustanowienie małżeństwa, wskazują na jedność myśli Bożej, dlatego zerwanie przymierza traktowane jest jako nierząd (Ez 16, 15, 22; Jr 3, 2-20; Iz 4, 10-19). Monogamiczny zaś związek małżeński jest jakby wyjściem ku Bogu przez zawarcie z Nim przymierza (Rdz 2, 24)⁸.

Nowe przymierze Bóg zawarł w swoim Synu. Dokonuje się ono we Krwi Jezusa⁹. W porównaniu do Starego Przymierza zatraciło ono charakter jurydyczny, a stało się wyrazem Bożej dobroci i ma charakter wewnętrzny, to znaczy, że nie jest wypisane na tablicach kamiennych, lecz na przemienionych sercach¹⁰.

Podjmując temat relacji między przymierzem a małżeństwem, ks. Szafrąński nawiązuje do nauki Soboru Watykańskiego II i Jana Pawła II: Sobór poucza, że

głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej zawiązuje się przez przymierze małżeńskie, czyli <nieodwołalną osobistą zgodę. Małżonkowie wzajemnie się sobie oddają i przyjmują. Sam Bóg jest twórcą małżeństwa, które obdarza różnymi darami... To najściślejsze zjednoczenie w miłości uzdalnia małżonków do świadczenia sobie wzajemnej pomocy i posługi... Chrystus <ubłogosławił tę wielokształtną miłość, która powstała z Bożego źródła miłości>. Pozostaje z nimi stale, aby „jak On umiłował Kościół i wydał zań samego siebie”, również małżonkowie przez obopólne oddanie się sobie miłowali się wzajemnie w trwałej wierności (KDK 48)¹¹.

⁶ Por. K. Wojtyła, *Znak, któremu sprzeciwiać się będą*, Poznań 1976, s. 24.

⁷ Por. A. L. Szafrąński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 104.

⁸ Por. tamże, s. 104–105; P. Grelot, *Ewolucja instytucji małżeństwa w Starym Testamencie*, „Concilium” (wyd. pol.) 1970, nr 1–5, s. 322–330.

⁹ Wiele tekstów Nowego Testamentu podkreśla to przymierze m.in.: Mk 14, 24; Mt 26, 28; Łk 22, 20; 1 Kor 11, 25; 2 Kor 3, 6; Hbr 8, 13; 9, 15; 12, 24.

¹⁰ Por. A. Śliwiński, *Idea Ludu Bożego we współczesnej eklezjologii*, Pelplin 1974, s. 30–31.

¹¹ A. L. Szafrąński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 102.

Jan Paweł II rozwija myśl Soboru i kładzie akcent na miłość Chrystusa, która znajduje się u źródeł przymierza, a małżonkowie w niej uczestniczą:

Małżeństwo ochrzczonych staje się w ten sposób rzeczywistym znakiem Nowego i Wiecznego Przymierza, zawartego we krwi Chrystusa. Duch, którego Pan użył, daje nowe serce i uzdalnia mężczyznę i kobietę do miłowania się tak, jak Chrystus nas umiłował. Miłość małżeńska osiąga tę pełnię, której jest wewnętrznie podporządkowana, ową „caritas” małżeńską, będącą właściwym i szczególnie sposobem, w jaki małżonkowie uczestniczą i są powołani do przeżywania samej miłości Chrystusa, ofiarującego się na Krzyżu (FC 13).

Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej – chrzest i bierzmowanie – stwarzają podstawę do dalszych i głębszych relacji ze Zbawicielem.

Sakrament chrztu zainicjował uczestnictwo w synostwie Chrystusa. Dzięki temu zaistniała relacja dziecięctwa w stosunku do Ojca (1 J 3, 1-2). W bierzmowaniu dziecięctwo to zostało udoskonalone przez pełniejsze oddanie się Bogu. Konsekwencją tego było duchowe „wydoroślenie”, a co za tym idzie – usamodzielnienie się, uzdalniające do podjęcia odpowiedzialności za innych, aby następnie w małżeństwie w konkretny sposób realizować miłość Chrystusa do Kościoła. Cały ten proces zbawienia dzięki łasce dokonuje się w osobowym spotkaniu i dialogu z Bogiem, objawiającym się i udzielającym się w Chrystusie¹².

Małżonkowie są włączeni przez chrzest w nowe i wieczne przymierze oblubieńcze Chrystusa z Kościołem i dlatego stanowią wspólnotę życia i miłości. Są oni świadkami zbawienia dla siebie nawzajem, a jako rodzice i dla dzieci, a wszystko to dzięki sakramentowi. Dlatego małżeństwo jak każdy sakrament jest „pamiętką, uobecnieniem i prorocstwem tego zbawczego dzieła”. Dzieje się tak, ponieważ małżeństwo

jako pamiętka, sakrament daje im łaskę i zadanie upamiętniania wielkich dzieł Bożych i świadczenia o nich wobec swych dzieci; jako uobecnienie daje im łaskę i zadanie wprowadzania w życie, wzajemnie wobec siebie i wobec dzieci, wymogów miłości, która przebacza i darzy odkupieniem; jako prorocstwo daje im łaskę i zadanie życia i świadczenia o nadziei przyszłego spotkania z Chrystusem (Paweł VI. Cyt. za: FC 13).

Pierwszym i bezpośrednim skutkiem sakramentu małżeństwa nie jest łaska, ale sama więź małżeńska, komunია dwojga osób, przedstawiająca tajemnicę Chrystusa i Jego przymierza. Miłość małżeńska jest więc uczestnictwem w życiu Chrystusa. Dzięki temu zmierza do jedności głęboko osobowej i nosi

¹² Por. M. Schmaus, *Der Glaube der Kirche*, Bd 2, München 1970, s. 491–529.

na sobie znamiona cech charakterystycznych dla każdej naturalnej miłości małżeńskiej, ale już w nowym znaczeniu, bo sakrament je oczyszcza i wzmacnia łaską. Dzięki temu ta miłość „staje się wyrazem wartości prawdziwie chrześcijańskich” (por. FC 13)¹³ i wprowadza w tajemnicę Trójcy Świętej.

2. Trójca Święta a małżeństwo i rodzina

Małżeństwo, chociaż jest instytucją ludzką, to jednak w intymności wzajemnej miłości i bliskości osobowej jest wielką tajemnicą wychodzącą poza granice rzeczywistości czysto naturalnej. Zanurza się ono w tajemnicę Trójcy Świętej i korzeniami tkwi w misterium wspólnoty trzech Osób Boskich¹⁴. Już sam fakt stworzenia człowieka wskazuje na więź z Bogiem, ale i na analogie, których można się dopatrywać.

Bóg stworzył człowieka jako mężczyznę i kobietę na swój obraz i podobieństwo: *Tak stworzył Bóg człowieka na swe wyobrażenie, na wyobrażenie Boga go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę* (Rdz 1, 27). Człowiek został stworzony jako para nie tylko w celu prokreacji, ale również dla odzwierciedlenia Boskiej wspólnoty życia i miłości. Dlatego „wspólnotę życia Boga, polegającą na wymianie miłości między Ojcem a Synem w Duchu Świętym można określić jako «przeczywistość» (M. Schmaus), która analogicznie objawia się w małżeństwie”¹⁵. Wielu teologów dopatruje się analogii między Trójcą Świętą i rodziną¹⁶. Sobór Watykański II określił małżeństwo jako „głęboką wspólnotę życia i miłości” (KDK 48).

Ksiądz Szafranski podjął temat uczestnictwa człowieka w życiu osób Trójcy Świętej w swojej pracy *Partycypacja. Geneza i rola pojęcia uczestnictwa*

¹³ Por. tamże, s. 102–104.

¹⁴ Por. J. Grzeškowiak, *Centralne idee teologii małżeństwa*, w: *Małżeństwo i rodzina...*, dz. cyt., s. 27.

¹⁵ Tamże, s. 30. Por. S. Musiał, *Specyfika świętości małżonków w świetle „Gaudium et spes”*, SSHT 9 (1976), s. 48.

¹⁶ Dla przykładu przywołajmy wypowiedź H. Domsa: „Bóg, który jest miłością i wspólnotą, stwarzając człowieka na swoje «wyobrażenie», wyposażył go w moc miłowania i uzdolnił do życia we wspólnocie. Mężczyzna i kobieta dzięki dwubiegowości płci (również ta cecha odzwierciedla pełną doskonałość Boga) są na siebie w sposób charakterystyczny ukierunkowani i przez naturę cudownie przygotowani do tworzenia specyficznej życiowej jedności, nie spotykanej między osobami tej samej płci” – *Vom Sinn und Zweck der Ehe*, Breslau 1935, s. 28; W tym samym kierunku zmierza interpretacja podobieństwa człowieka do Boga w ujęciu kard. K. Wojtyły. Zob. J. Grzeškowiak, *Centralne idee...*, dz. cyt., s. 30–36.

w teologii św. Tomasza z Akwinu¹⁷. Dla św. Tomasza, twierdzi Ksiądz Profesor, najistotniejsza jest interpersonalna łączność stworzeń rozumnych z osobami Trójcy Świętej. Sprowadza się ona do upodobniania się stworzeń rozumnych do Chrystusa i do Ducha Świętego, jako osób Trójcy Świętej. To upodobnienie dokonuje się przez uświęcenie ludzkiej natury, dzięki łasce i miłości¹⁸. Pojęcie partycypacji, jako upodobnienie do Osób Boskich, pozwala wnikać w tajemnice łaski: „Łaska niestworzona jest obecnością Osób Boskich obdarzających człowieka darem łaski uświęcającej, zwanej łaską stworzoną”¹⁹. Doktryna św. Tomasza o partycypacji znalazła się u podstaw wyjaśniania struktury łaski sakramentu małżeństwa.

a) Małżeństwo znakiem przymierza z Ojcem

W oparciu o naukę Soboru Watykańskiego II²⁰ Ksiądz Profesor wskazuje na relacje osób Trójcy Świętej: „Bóg niewidzialny w nadmiarze swej miłości zwraca się do ludzi jak do przyjaciół i obcuje z nimi, aby ich zaprosić do wspólnoty ze sobą i przyjąć ich do niej” (KO 2). Chrystus objawiając Ojca, dokonuje dzieła zbawienia „głównie przez paschalne misterium swojej błogosławionej Męki, Zmartwychwstania i chwalebne Wniebowstąpienia” (KL 5). Przez zesłanie Ducha Świętego objawienie zostało udoskonalone i odtąd jest wszystkim ludziom wiadome, że Bóg jest z nimi. „Ekonomia więc chrześcijańska, jako nowe i ostateczne przymierze, nigdy nie ustanie” (KO 4)²¹. Małżeństwo wpisuje się w to misterium paschalne, bo włącza się ono w przymierze z Bogiem. Już sakrament chrztu inicjuje to przymierze. Łaską chrztu jest sam Bóg, czyli Ojciec udzielający się przez Wcielonego Syna swego, będącego Słowem – najdoskonalszym „obrazem Boga Niewidzialnego” (Kol 1, 18). Jest to możliwe dzięki jednej naturze w różny sposób posiadanej przez Osoby Boskie i analogicznie udzielające się ludziom (J 14, 9-11. 15-21. 25-26). Dzięki temu Bóg

¹⁷ W rozprawie naukowej: *Partycypacja. Geneza i rola pojęcia uczestnictwa w teologii św. Tomasza z Akwinu*, Warszawa 1973, ks. A. L. Szafrąński, idąc za św. Tomaszem, dokonuje analizy pojęcia „partycypacja”, a więc zarówno filozoficznej, jak i teologicznej. Przez pojęcie „partycypacja” rozumie uczestnictwo bytów stworzonych w Bogu. Św. Tomaszowi chodziło o interpersonalną łączność stworzeń rozumnych z osobami Trójcy Świętej (s. 7; 246–247).

¹⁸ Por. A. L. Szafrąński, *Partycypacja...*, dz. cyt., s. 245–250.

¹⁹ Tamże, s. 247. Doktryna św. Tomasza doskonale harmonizuje z nauką Soboru Watykańskiego II, co wykazuje w swojej pracy ks. A. L. Szafrąński (por. *Partycypacja...*, dz. cyt., s. 249–252).

²⁰ Por. Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym (KO) nr 2.

²¹ Por. K. Rahner, *Ekklesiologische Grundlegung*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie*, Bd. 1, Freiburg i. Br. 1970, s. 121–156. Cyt. za A. L. Szafrąński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 104.

mieszka w człowieku, czyli jest obecny, ale inaczej niż w rzeczach przez siebie stworzonych i podtrzymywanych w istnieniu. Jest On obecny jak ten, kogo się poznaje, istnieje w poznającym i jak miłowany w tym, który miłuje. Ten sposób posiadania Boga, możliwy dla człowieka jedynie w czasie ziemskiego życia, utożsamia się z wiarą i miłością²². Dokonuje się to przez sakramenty. Istotne znaczenie mają tu szczególnie: chrzest, bierzmowanie i małżeństwo.

Włączenie w tajemnicę paschalną dokonuje się w charakterze sakramentalnym chrztu (por. KL 6). Przez chrzest człowiek uczestniczy w synostwie Chrystusa, dzięki czemu powstaje relacja dziecięstwa w stosunku do Ojca (1 J 3, 1-2). Dzieciństwo zaś udoskonalone w bierzmowaniu przez pełniejsze oddanie się Bogu, powoduje duchową dojrzałość, usamodzielnienie się; dzięki czemu ochrzczeni i bierzmowani stają się zdolni do podjęcia odpowiedzialności za innych. Bierzmowanie również przez swój charakter udziela dalszego uczestnictwa w kapłaństwie Chrystusa²³. Ma to ważne znaczenie w małżeństwie, gdzie trzeba podjąć konkretne obowiązki, aby realizować miłość Chrystusa do Kościoła. Prawda jednak, jak twierdzi Ksiądz Profesor, jest taka, że to Chrystus tę własną miłość pragnie kontynuować w małżonkach ochrzczo-nych i bierzmowanych. Za M. Schmausem zaś dodaje, że znakiem zbawienia i łaski jest zawsze osoba, a realizowanie zbawienia dokonuje się w osobowym spotkaniu i dialogu z Bogiem objawiającym się i udzielającym w Chrystusie²⁴.

Małżonkowie przyjmując Chrystusa realizują przymierze z Ojcem (J 14, 21-26). Dzięki temu przymierzu powstają nowe relacje do Chrystusa, a przede wszystkim do Ojca (J 14, 10-11)²⁵. Ksiądz Profesor w ten sposób finalizuje więź małżonków z Chrystusem, a przez Niego z Ojcem:

Więź z Chrystusem, istniejąca i rozwijająca się w małżeństwie, sprawia, że jest ono najważniejszym i najtrwalszym znakiem Kościoła oraz wspólnotą decydującą w pewnym znaczeniu o jego istnieniu i rozwoju, ponieważ wyraża i urzeczywistnia dar Ojca, którym jest wcielony Syn Boży realizujący swe oddanie Ojcu w miłości ku ludziom. Łaską niestworzoną tego sakramentu jest więc On sam, oddający się człowiekowi przez instytucję małżeństwa i w niej; *res* – jak mówili scholastycy – jest to dojrzała wiara, a szczególnie miłość męża i żony, rodziców i dzieci. Bowiem tylko w ten sposób można przyjąć Boga²⁶.

²² Por. *Łaska...*, dz. cyt., s. 104–105.

²³ „Podobieństwo z Chrystusem istniejące w ludziach przez charakter sakramentalny jest uczestnictwem w jego przeobstwieonej ludzkiej naturze, czyli jej rozszerzeniem i historycznym uobecnieniem na wszystkie czasy”. A. L. Szafrąński, *Partycypacja...*, dz. cyt., s. 169. Więcej na ten temat – tamże, s. 165–175.

²⁴ Por. M. Schmaus, *Der Glaube...*, dz. cyt., s. 491–529.

²⁵ Por. A. L. Szafrąński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 107.

²⁶ Tamże, s. 107–108.

W małżeństwie chrześcijańskim więź z Chrystusem stanowi o jego sakramentalności, czyli znaku, który oznacza i urzeczywistnia przymierze małżonków z Ojcem przez Chrystusa²⁷.

b) Małżeństwo i rodzina wspólnotą miłości w Duchu Świętym

Małżeństwo i rodzina są najbardziej rozpowszechnioną formą wspólnoty ludzkiej. Każda wspólnota szuka swego ideału, wzorca. Idealnym wzorcem wspólnoty rodzinnej jest Święta Rodzina z Nazaretu, ale najdoskonalszą wspólnotą w ogóle jest Trójca Święta. Twórcą tej Wspólnoty, jak zresztą i każdej ludzkiej, jest Duch Święty – Miłość Boża. Dziełem tegoż Ducha jest uświęcanie, zmierzające do coraz doskonalszego zjednoczenia człowieka z Bogiem i ludźmi.

Rozwijając tę prawdę, ks. Szafrński napisał:

Posłanie i misja Wcielonego Syna Bożego jest zawsze ściśle zespolona z misją Ducha Świętego. Duch jest uosobieniem miłości między Ojcem a Synem w życiu trynitarnym Boga. Dlatego trzecia Osoba nie ma własnego imienia, lecz nazwę ukazującą Jej działanie (Duch, Technienie). Według zapowiedzi Chrystusa Duch Święty jest pierwszym darem Bożym, powodującym nawrócenie człowieka i jego upodobnianie do Chrystusa w Jego synowskiej miłości i posłuszeństwie względem Ojca (J 15, 26-27)²⁸.

Łącząc zaś Ojca z Synem w pochodzeniu trynitarnym, Duch Święty analogicznie zespala Kościół. Istniejąc jako jedna osoba w wielu osobach, tworzy z nich nową wspólnotę, czyli rodzinę dzieci Bożych²⁹. To właśnie Duch Święty, Miłość Boża, tworzy z małżeństwa i rodziny wspólnotę specjalnego rodzaju, w której naturalna miłość małżeńska, która przez sakrament stała się znakiem miłości Boga, zostaje ubogacona obecnością i działaniem „trzeciej” Osoby, Ducha Świętego. Tenże Duch utrwała, uszlachetnia i przebóstwia naturalne więzi małżonków, czyniąc z małżeństwa i rodziny „mały Kościół”, czyli wspólnotę Ducha Świętego (KK 11)³⁰.

Miłość Boża, Duch Święty nie tylko udoskonala małżonków, lecz także sprawia, że ich miłość staje się owocna nie tylko przez zrodzenie potomstwa, ale również przez wychowanie. Poprzez rodzicielstwo, a więc zrodzenie i wychowanie potomstwa, małżonkowie pokazują światu twórczą miłość samego

²⁷ Por. tamże, s. 109.

²⁸ Tamże, s. 109.

²⁹ Por. A. L. Szafrński, *Partycypacja...*, dz. cyt., s. 208–215; H. Mühlen, *Der Heilige Geist als Person*, Münster 1963, s. 240; również s. 190n.

³⁰ Por. A. L. Szafrński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 109; por. K. Wojtyła, *Nauka encykliki „Humanae vitae” o miłości*, „Analecta Cracoviensia”, 1 (1969), s. 341–351.

Boga, który za ich pośrednictwem podtrzymuje życie gatunku ludzkiego³¹. Właśnie dzięki temu w małżeństwie i rodzinie uobecnia się i buduje Kościół jako wspólnota ludzi wzajemnie się miłujących³².

Na jeszcze jeden aspekt zwraca uwagę Ksiądz Profesor, a mianowicie – na zbawienie, które realizuje chrześcijanin w małżeństwie i przez małżeństwo. Człowiek świecki w małżeństwie chrześcijańskim łączy swoje posłannictwo z łaską sakramentalną, dzięki czemu kształtuje się specyficzna duchowość laikatu. Świeccy łączą dwie rzeczywistości: odpowiedzialność za świat w którym żyją, losy ludzkości, jej przyszłość z odpowiedzialnością Kościoła za zbawienie wszystkich ludzi. Chrześcijanin powołany jest przez Boga Stwórcę z jednej strony do dzieła zhumanizowania ziemi i stworzenia kultury godnej wolnego człowieka, a z drugiej do tego, by objąć „mocami Zbawiciela całą przestrzeni i czasu trwania doczesności”, aby wypełnić nakaz Chrystusa: *Po tym poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali* (J 13, 35)³³.

Ukazana przez ks. A. L. Szafrąńskiego misja Ducha Świętego jest historycznie i socjologicznie dostrzegalna w małżeństwie i rodzinie, formalnej, sakramentalnej wspólnocie ludzi wierzących, ochrzczonych i wzajemnie się miłujących. Małżeństwo ochrzczonych jest sakramentalną instytucją osób Boskich, Syna Bożego, Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego. Obecność osób Boskich w sakramentalnym małżeństwie umożliwia aktualizację relacji osobowych między małżonkami, a Duch Boży, który jest miłością – oświeca i pobudza ich do działania, umacnia wszystko, co ludzkie i szlachetne. Współdziałanie z Duchem Świętym powoduje taki stan przeobstwienia, że zostaje zachowana suwerenność Boga i wolność człowieka. Dokonuje się nowe, bogatsze uczestnictwo w życiu Bożym, przewyższające ten udział w Bogu, jaki miał miejsce w fakcie stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo

³¹ Ksiądz Profesor ukazując misję Ducha Świętego w małżeństwie i rodzinie, często odwołuje się do *Obrzędów Sakramentu Małżeństwa z 1974 r.* (OSM) i podkreśla rolę rodziców współpracujących z łaską sakramentu małżeństwa przy wychowaniu dzieci. Podkreśla również wartość dziecka dla rodziny, jak i dla całego społeczeństwa: „Dziecko poszerza wspólnotę małżeńską, przetwarzając ją w rodzinę (...). Małżeństwo potrzebuje dzieci nie tylko dlatego, aby podtrzymać istnienie gatunku, lecz dla własnego rozwoju. Miłość «we dwoje» przestaje być autentyczną wspólnotą miłości, ponieważ ulega degeneracji przez egoizm. Dzieci są owocem miłości rodziców, w niej i przez nią mogą istnieć i rozwijać się (...). Małżeńska miłość otwarta ku dzieciom jest znakiem obecności w niej Ducha Świętego, Ducha miłości Bożej, która uzdalnia ich z kolei do ofiarnej służby dla potomstwa, do dobrego przykładu, apostołstwa w najszerszym i najpełniejszym wymiarze”. *Łaska...*, dz. cyt., s. 110.

³² Por. P. Schoonenberg, *Boży świat w stwarzaniu*, Warszawa 1972, s. 141–142.

³³ Por. A. L. Szafrąński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 111.

Stwórcy³⁴. Obecność i działanie Boga w małżeństwie sprawia, że każdy przejaw miłości pochodzącej od Boga (Ef 3, 15) ma charakter stwórczy, czyli rodzący nowe życie, oraz zbawienny, czyli wyrażający i powiększający w historii miłość Chrystusa³⁵.

Analogia między Trójcą Świętą a rodziną podejmowana przez teologów³⁶ nie znalazła szerszego echa w twórczości ks. A. L. Szafrąńskiego.

W aktualizacji kontaktów z osobami Boskimi i ze sobą nawzajem, jak również w realizacji trudnych zadań, pomagają małżonkom i rodzicom modlitwa, Eucharystia i sakrament pojednania³⁷.

3. Eucharystia – samym źródłem małżeństwa chrześcijańskiego

Kolejnym zagadnieniem wpisującym się w życie małżeństwa i rodziny jest Eucharystia. Ksiądz Profesor poświęcił wiele studiów tajemnicy Eucharystii³⁸, a sformułowanie tematu zaczerpnął z Adhortacji Jana Pawła II – *Familiaris consortio* (FC 57). Nasuwa się pytanie: jakie są podstawy teologiczne związku Eucharystii z sakramentem małżeństwa? Temat ten znalazł głębokie odbicie w dokumentach Soboru Watykańskiego II³⁹. Eucharystia jest znakiem i dopełnieniem przymierza małżeńskiego. Małżeństwo ludzi ochrzczonych uczestniczy w przymierzu z Bogiem. Przymierze to jest realizowane przez

³⁴ Por. A. L. Szafrąński, *Teologia liturgii eucharystycznej*, wyd. 3, Lublin 1981, s. 170–174.

³⁵ Ks. Szafrąński wymienił za papieżem Pawłem VI cechy miłości małżeńskiej, która powinna być: zmysłowa i duchowa, pełna, czyli będąca formą szczególnej przyjaźni, przez którą małżonkowie dzielą między sobą wszystko bez egoistycznego wyrachowania (Encyklika *Humanae vitae* – HV 9).

³⁶ Por. M. Valkowic, *L'uomo, la donna e il matrimonio nella teologia di Matthias Joseph Scheeben*, Roma 1965; F. J. Sheen, *Three to get married*, New York 1951.

³⁷ Por. A. L. Szafrąński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 112–113; Paweł VI, Enc. HV 25; Pius XI, *Casti connubii*, Poznań 1931, s. 58.

³⁸ Z bogatej literatury Księdza Profesora poświęconej Eucharystii należy wymienić najważniejsze: *Teologia liturgii eucharystycznej* (3 wydania), wyd. 3, Lublin 1981; *Wierzyć w Chrystusa i żyć Eucharystią*, Bytom 1997; *Eucharystia jest samym źródłem małżeństwa chrześcijańskiego* (FC 57), w: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*, red. A. L. Szafrąński, Lublin 1985, s. 255–271.

³⁹ W Konstytucji o liturgii świętej (KL) znajdują się sformułowania świadczące o powadze zagadnienia: „Znajdujący się w Rytuale rzymskim obrzęd zawierania małżeństwa należy krytycznie rozpatrzyć i w ten sposób wzbogacić, by jaśniej oznaczał łaskę sakramentu i podkreślał obowiązki małżonków” (KL 77). „Zwyczajnie małżeństwo należy zawierać podczas Mszy świętej” (KL 78).

Chrystusa na krzyżu i w Eucharystii. Uświęcenie rodziny ma swe pierwsze źródło w chrzcie, ale najpełniejszy wyraz odnajduje w Eucharystii:

Eucharystia jest sakramentem utrwalającym w historii oddanie się Chrystusa w śmierci na krzyżu (J 15, 13); jest pamiątką Jego chwalebnego przejścia do Ojca, wspólnym wysiłkiem wierzących (FC 57), znakiem ich jedności i wzajemnej miłości (KL 47). W Eucharystii małżonkowie odnajdują nie tylko niedościgny wzór miłości, ale również jej „niewysychające źródło”, dzięki któremu mogą uszlachetniać swoją miłość małżeńską i rodzinną⁴⁰.

Uczestnictwo we Mszy św., częsta Komunia obojga małżonków jest głównym źródłem siły żywotnej dla miłości, dzięki której wchodzą oni we wspólnotę z Bogiem i ze sobą na wzajem⁴¹.

Eucharystia jako sakrament jest tajemnicą jedności z Bogiem i między sobą (J 6, 56-57). Dzięki niej ludzie wierzący, którzy tworzą nową wspólnotę ze sobą, wchodzą w relację między Ojcem a Synem w Duchu Świętym. Przez Komunię, będącą ciałem zmartwychwstałego Pana, tworzy się wspólnota, czyli Komunia w Duchu Świętym. „Kto jednoczy się z Panem, jest z Nim jednym duchem” (1 Kor 6, 17). Urzeczywistnia się wówczas zespolenie cielesne, a zarazem utrwała się zjednoczenie duchowe. Na wzór przymierza Chrystusa również przymierze małżeńskie wprowadza małżonków w życie wierne sobie, oparte na sprawiedliwości i prawie Bożym, co podkreśla Jan Paweł II: „Małżeństwo ochrzczonych staje się w ten sposób rzeczywistym znakiem nowego i wiecznego Przymierza, zawartego we krwi Chrystusa. Duch, którego Pan używa, daje nowe serce i uzdalnia mężczyznę i kobietę do miłowania się tak, jak Chrystus nas umiłował” (FC 13).

Ks. Szafrąński rozwija myśl Ojca Świętego w ten sposób: małżonkowie uczą się u Chrystusa miłować się „aż do końca” przez wzajemny dar z siebie, wzajemne przebaczenie; umacniają swoją wierność danemu sobie słowu i darowi, jaki uczynili z całego życia. Przymierze Chrystusa dopełnia się w życiu małżeńskim przez rozwój własnej energii, przez uszlachetnianie ich miłości do tego stopnia, że miłują się tak, jak są miłowani przez Chrystusa w Duchu, który jest ustawicznie dawany (Ga 2, 25; por. Ef 4, 23). Dzieje się to w analogii do przemienienia chleba i wina we Mszy św. słowami Chrystusa i mocą Ducha Świętego⁴². Miłość ludzka może stać się źródłem promieniującym i wskazującym na Nowe i Wieczne Przymierze, pod warunkiem, że uwierzy się w sens krzyża, na którym objawiła się w ludzkim kształcie prawdziwa i nie-skończona miłość.

⁴⁰ A. L. Szafrąński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 115; tenże, *Eucharystia jest samym źródłem...*, dz. cyt., s. 257.

⁴¹ Por. OSM 8–11; DA 3; KK 12.

⁴² Por. A. L. Szafrąński, *Eucharystia źródłem małżeństwa...*, dz. cyt., s. 261–264.

a) Uczestnictwo w Krzyżu Chrystusa

Eucharystia jest uobecnieniem ofiary z życia, ciała i krwi Jezusa Chrystusa. W życiu ludzkim każda miłość jest zagrożona, narażona nawet na wyśmianie. Ponadto w każdym człowieku drzemią skłonności do złego, które w każdej chwili mogą się odezwać i zagrozić trwałości wspólnoty. W samym małżeństwie istnieje krzyż, którym jest ofiara z własnego egoizmu, słabości czy rozczarowania sobą, co grozi zerwaniem więzi na zawsze. Małżonkowie są świadomi swoich słabości, jak również i tego, że ich miłość będzie ulegała przemianom. Kryzys może być spowodowany przez proces przemiany miłości małżeńskiej, która ztraca swą pierwotną atrakcyjność. Niekiedy krzyżem są dzieci poprzez swoje słabości, niewierności czy odejścia. Ciężki jest krzyż małżeństw, które nie posiadają dzieci. Są również małżeństwa porzucone przez dzieci. Z innych współczesnych problemów można wymienić: ironię, zdradę, prześladowanie małżeństw wiernych sobie, brak mieszkania, bezrobocie, co powoduje niepewność jutra i współcześnie coraz częściej zmusza do emigracji. Jako trudność, a nawet krzyż w małżeństwie wymienia Ksiądz Profesor problem odpowiedzialnego rodzicielstwa⁴³. We wszystkich tych sytuacjach małżonkowie powinni jednoczyć się z Chrystusem ukrzyżowanym i składać ofiary dla dobra własnego i swoich dzieci. Taka ofiara będzie uszlachetniać, oczyszczać i umacniać ich miłość. Wszystkie te trudności, kryzysy i doświadczenia małżonków mogą być ich darem dla Pana Jezusa ofiarującego się za nich, ale pod warunkiem, że ich udział w Eucharystii będzie świadomy i czynny.

b) Uczestnictwo w zmartwychwstaniu Zbawiciela

Eucharystia jest pamiątką Pana. Podczas liturgii eucharystycznej przypominamy sobie życie, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa, który sam staje pośród nas, ponieważ zawsze żyje dla nas i wśród nas. Eucharystia jest więc żywą i dynamiczną pamiątką Zmartwychwstania Pana uobecniającego się wśród nas każdego dnia i ubogacającego nas samych i całe nasze życie wewnętrzne i zewnętrzne. Przypomina nam ona stale to wszystko, co Chrystus dla nas uczynił, i uczy nas codziennie sztuki nowego, chrześcijańskiego życia, upodobnionego do Jego życia, jako sługi Bożego, który zawsze był posłuszny woli Ojca (por. Hbr 10, 5-7; Ps 39, 7-9)⁴⁴. Ofiara Chrystusa zatem urzeczywistnia zmartwychwstanie, czyli przejście do wyższego sposobu życia, do świętości. Istotnym elementem świętości małżeństwa i rodziny chrześcijańskiej jest permanentne nawracanie się, przemiana wewnętrzna i dążenie do dosko-

⁴³ Por. tamże, s. 265.

⁴⁴ Por. A. L. Szafrński, *Wstęp*, w: *Eucharystia w duszpasterstwie*, red. A. L. Szafrński, Lublin 1977, s. 9; tenże, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1974, s. 105-110.

nałości, a to nie dokona się bez sakramentu pokuty i pojednania. Dlatego ważne znaczenie dla rodziny ma spowiedź święta, dzięki której dokonuje się pojednanie z Bogiem przez pośrednictwo Chrystusa działającego w Kościele⁴⁵.

Miłość małżeńska przez owocne uczestnictwo w Eucharystii pogłębia się, jest oczyszczana i uszlachetniana przez wieloletnią wierność. Jest ona następnie otwarta na służbę drugim, szczególnie potrzebującym. Zmartwychwstanie zobowiązuje również do coraz doskonalszego otwierania serca na innych ludzi. Powinna tu panować pewna gradacja: wzajemna miłość małżonków, a następnie dzieci; z czasem wzrasta zainteresowanie potrzebami innych małżeństw, szczególnie młodych i niedoświadczonych. Przymierze małżeńskie wszczęte w przymierze Chrystusa, uobecnione w Eucharystii, przyczynia się również do budowania Kościoła⁴⁶. Jednym z elementów tego budowania jest misyjny charakter Kościoła, a rodzina ma tu swoje szczególne miejsce⁴⁷.

Człowiek jako istota rozumna i wolna dąży do doskonałości chrześcijańskiej, czyli dojrzałego człowieczeństwa, dokonując ustawicznych wyborów. Wybiera drogę życia małżeńskiego, na której się udoskonala, ale może również pójść drogą całkowitego oddania się Bogu. Może się to urzeczywistnić w męczeństwie, które najbardziej upodabnia do Chrystusa ubiczowanego i ukrzyżowanego, albo w bezżenności podjętej „dla Królestwa Niebieskiego” (Mt 19, 10-12). Obydwie te drogi w sposób szczególny ukierunkowują ku eschatologii. Doskonała miłość małżeńska i rodzinna musi mieć w sobie coś z takiej wierności i oddania jednemu Oblubieńcowi⁴⁸.

4. W oczekiwaniu na przyjście Pana

Podczas sprawowania sakramentu małżeństwa padają słowa przysięgi: „nie opuszczę cię aż do śmierci”. Nie można dać drugiemu człowiekowi więk-

⁴⁵ „Każdy grzech śmiertelny niszczy przyjaźń z Bogiem, a takim jest każdy czyn krzywdzący drugiego człowieka, któremu ślubowało się miłość do końca. Obojętność wobec cierpienia współmałżonka jest zdradą Boga, który jest miłością. Sakrament pokuty, który jest spotkaniem z Chrystusem przebaczącym grzechy tym, którzy szczerze żałują za nie, jest ważnym środkiem podtrzymującym harmonię w małżeństwie i rodzinie, oczyszczającym z win i dającym możliwość rozpoczęcia na nowo trudnej drogi codziennego życia w duchu wzajemnej miłości przebaczącej słabości i upadki”. A. L. Szafrński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 116.

⁴⁶ Por. A. L. Szafrński, *Eucharystia źródłem małżeństwa...*, dz. cyt., s. 265–266.

⁴⁷ Szeroko ten problem naświetlił papież Paweł VI w przemówieniu do małżeństw ruchu Équipes Notre-Dame. Zob. A. L. Szafrński, *Eucharystia źródłem małżeństwa...*, dz. cyt., s. 266–267.

⁴⁸ Por. tamże, s. 267–269.

szego daru ponad miłość na całe życie, aż do śmierci. Taki właśnie ma charakter miłość ochrzczonych uwieczniona sakramentem. Wiadomo jednak, że życie niekiedy staje się udręką. Ma to miejsce wtedy, gdy miłość między małżonkami całkowicie wygasa. Dlatego od samego początku życia małżeńskiego muszą się oni starać o to, aby nie zagościła w ich wspólnocie niechęć, wrogość, chęć odejścia i porzucenia nie tylko żony, męża czy dzieci⁴⁹.

Mylne jest przekonanie, jakoby małżeństwo pobłogosławione w świątyni miało gwarancję obrony i zabezpieczenia przed każdym zagrożeniem, dlatego trwałość małżeństwa sakramentalnego, będąca ogromną wartością, jest jednocześnie zadaniem na całe życie⁵⁰. Sami oblubieńcy są w całej pełni szafarzami znaku sakramentalnego i to ich zobowiązuje do troski o ich wzajemną miłość, którą muszą rozwijać i realizować. Nerozerwalność małżeństwa – zagwarantowana w Chrystusie jako przymierzu na zawsze zawartym z Ojcem – nie jest wartością samą w sobie, ale staje się ona wspólną wartością pod warunkiem, że współpracując z Duchem Bożym, Duchem Miłości zostanie wykorzystana przez małżonków do świadczenia sobie wzajemności we wszystkich jej formach. Autentyczna miłość ludzka, stale oczyszczana i umacniana, staje się przez swe zakotwiczenie w Bogu trwałym i niezniszczalnym dobrem, przynosząc szczęście na tej ziemi, jak również w drugim życiu, czyli w wieczności⁵¹.

Duchowe zmagania ludzi żyjących w małżeństwie wiernym Chrystusowi są drogą ku Ojcu i oczekiwaniem na Niego:

Miłość ofiarowana sobie przez małżonków w dniu przysięgi małżeńskiej jest szansą na zawsze, ale nie dlatego, że jest taką ze swej natury, lecz właśnie przez włączenie jej i doskonalenie w miłości przychodzącej od Ojca miłosierdzia (...). To utrwalenie i uwiecznienie miłości małżeńskiej i rodzinnej jest skutkiem obecności i działania Boga udzielającego się ludziom. „Bóg jest miłością, kto trwa w miłości, trwa w Bogu, a Bóg trwa w nim” (1 J 4, 16) – oczywiście, że na zawsze⁵².

* * *

⁴⁹ Por. A. L. Szafrński, *Łaska...*, dz. cyt., s. 118.

⁵⁰ Ksiądz Profesor zestawia słowa przysięgi w ten sposób: „aż do śmierci” – nie „na zawsze”, sugerując konieczność ustawicznego pielęgnowania i rozwoju miłości w małżeństwie i rodzinie. „Przyrzeczone sobie wartości takie, jak: miłość, wierność, postanowienia «na całe życie» – poczną słabnąć i zanikać, jeżeli się nie będzie tworzyć każdego dnia niemal od nowa. Wartości te – tak istotne dla małżeństwa – nie są więc dane raz na zawsze (nie „na zawsze” – podkr. moje Cz. Murawski); są właściwie zadane i powinny być przyjęte za obopólną zgodą”. *Łaska...*, dz. cyt., s. 119.

⁵¹ Por. tamże, s. 119.

⁵² Tamże, s. 120.

W szerokim wachlarzu pisarskiej twórczości Księdza Profesora Adama L. Szafrąńskiego wysoką lokatę zajmuje tematyka małżeńsko-rodzinna. Nie da się jej zamknąć w ramach skromnego artykułu. Sama relacja małżeństwa i rodziny do Trójcy Świętej w oparciu o rozprawę naukową Ks. A. L. Szafrąńskiego *Partycypacja* zasługiwałaby na szersze badania, a może nawet na osobną dysertację naukową.

Już to, co zostało tu przedstawione, wskazuje na teologiczne zakotwiczenie wspólnoty rodzinnej w Bogu Trójjedynym.

Ksiądz Profesor wielokrotnie zachęcał, aby tę problematykę dalej dążyć, bo na dobrą sprawę, w nauczaniu Kościoła ciągle poruszamy się na obrzeżach tej głębi teologicznej. Wprawdzie Katechizm Kościoła Katolickiego na nowo, w świetle doktryny Soboru Watykański II, ujmuje zagadnienia małżeństwa sakramentalnego, akcentując charakter przymierza, to jednak potrzeba czasu, aby soborowa nauka Kościoła i w tym temacie dotarła do świadomości katolików, zwłaszcza młodych, którzy przygotowują się do małżeństwa.

Dorobek naukowy ks. Szafrąńskiego na odcinku życia małżeńsko-rodzinnego jest ważnym wkładem w doktrynę Kościoła. Jego przemyślenia nt. relacji rodziny i Trójcy Świętej, mimo wielu praktycznych wskazań, oczekują na dalszą kontynuację⁵³.

Na koniec warto nadmienić, że pragnieniem Księdza Profesora było napisanie książki nt. kairologii XXI wieku, ale często powtarzał, że tego już nie zdoła zrobić.

Zusammenfassung

EHE UND FAMILIENTHEOLOGIE IN DEN SCHRIFTEN VON PROFESOR A. L. SZAFRAŃSKI

Professor Adam L. Szafrąński hat als Theologe in seiner reichen schriftstellerischen Tätigkeit viele Probleme aus dem Bereich der Pastoraltheologie aufgenommen. Viele Betrachtungen widmete er der Eucharistie. Er schrieb ein Buch über die Kairologie. Viel Platz widmete er auch der Theologie der Ehe und Familie.

Als Dogmatiker widmete er sich vor allem Betrachtungen über die Heiligste Dreifaltigkeit. In diese Thematik nahm er die Ehe und Familie mit hinein. In seinen Überle-

⁵³ Jedną z takich prób dotarcia do wiernych był artykuł zamieszczony w małej książce dla rodzin diecezji sandomierskiej: Cz. Murawski, *Małżeństwo i rodzina drogą do Ojca przez Chrystusa w Duchu Świętym*, w: *Brońcie świętości małżeństwa i rodziny*, Sandomierz 2001, s. 35–54 (pisana w konsultacji z Księdzem Profesorem).

gungen kam er zu dem Schluss, dass die Ehe ein Zeichen des Bundes mit Gott in Christus ist. Er betonte die enge Bindung der Ehe mit Gott in der Tatsache der Schöpfung der ersten Menschen, denn Christus hat durch sein Leiden, Tod und Auferstehung die eheliche Gemeinschaft zur Würde eines sakramentalen Zeichens erhoben, durch das Mann und Frau mit der Gabe Gottes beschenkt werden, also mit der Gnade. Dadurch sind sie gleichwie Eingeschrieben in das Geheimnis der Heiligsten Dreifaltigkeit. Nach Professor Szafrński wird die Liebe zwischen Mann und Frau im Ehesakrament konsekriert. Der Heilige Geist veredelt und vergöttlicht die natürlichen Bande ihrer Liebe. Dieser Geist vervollkommnet und stärkt die Eheleute beim erfüllen ihrer Standespflichten. Eine so reich gewordene Liebe schließt die Eheleute in das Leben der Heiligsten Dreifaltigkeit ein.

Eine wichtige Rolle besitzt in der Ehe und Familie das Bussakrament sowie die Eucharistie. Die Beichte hilft sowohl den Eheleuten, Eltern, wie auch ihren Kindern, zu Gott zurückzukehren und im geistigen Leben Fortschritte zu machen.

Die Eucharistie ist die Erfüllung des Tauf und Firmsakraments und ein Zeichen des ehelichen Bundes, ein Geheimnis der Einheit mit Gott und untereinander (Joh 6, 56-57). Dank der Eucharistie bilden die gläubigen Eheleute eine neue Gemeinschaft miteinander und treten in die Beziehungen zwischen Vater, Sohn und Heiligem Geist ein. Durch die Mitarbeit mit dem Heiligen Geist, dem Geist der Liebe, entwickelt sich die eheliche Liebe und bereitet die Eheleute auf ihre Zusammenkunft mit dem Herrn vor.

(tłum. br. Rafał Peterle Sam. PMNSM)

Ks. dr Czesław Murawski – ur. 29 października 1936 r. w Waclawowie k. Radomia. Studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu w latach 1954–1959. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1959 r. Po 13 latach pracy w duszpasterstwie studiował w latach 1972–1977 teologię pastoralną w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim – Instytut Pastoralny. Zrobił specjalizację z teologii małżeństwa i rodziny oraz z duszpasterstwa rodzin. W roku 1975 uzyskał magisterium, a w 1978 doktorat na podstawie rozprawy doktorskiej: *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich 1945–1976. Studium dogmatyczno-pastoralne* pod kierunkiem ks. prof. Adama L. Szafrńskiego.

Od 1978 r. pełnił kolejno w diecezji sandomierskiej obowiązki: Diecezjalnego Duszpasterza Rodzin, Dyrektora Wydziału Duszpasterstwa Ogólnego, Rektora Wyższego Seminarium Duchownego. Jest wykładowcą teologii pastoralnej w Wyższym Seminarium Duchownym i w Instytucie Teologicznym w Sandomierzu.

Publikacje: *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich 1945–1980*, Sandomierz 1988; *Warto żyć dla miłości. Dorota Kwapisz pierwsza Instruktorka Diecezjalna Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Sandomierskiej*, Sandomierz 1997; *Współczesna rodzina w świetle XII Międzynarodowego Kongresu Rodziny (w Wiedniu)*, Sandomierz 1989; *Błogosławiony Ksiądz Kazimierz Sykulski. Męczennicy 1939–1945*, Zeszyt 43, Włocławek 2001 oraz artykuły w pracach zbiorowych i „Studiach Sandomierskich”.